

kontaktů pak umožnil rozvinutí širší odborné spolupráce po roce 1989.

Na začátku nového desetiletí našel profesor Čapek nové působiště na Vysoké škole obchodní v Praze, která připravuje posluchače pro práci v cestovním ruchu. Jako spolupracovník vědeckovýzkumného oddělení a později jako prorektor pro vědeckou činnost zde účinně pomáhal dotvářet odborný profil školy, připravit akreditaci magisterského studia a nezanedbatelně přispěl k formování dějin cestovního ruchu jako specifického historického oboru. Až do současné doby externě spolupracuje s katedrou společenských věd, kde se podílí na přípravě studijních pomůcek a podílí se na didakticko-metodologických seminářích katedry.

Profesor Čapek publikoval své paměti u příležitosti svých devadesátých narozenin. Dožil se jich v dobrém zdraví a v plné duševní svěžesti. Svě vzpomínky koncipoval nejenom jako osobní příběh, ale propojil ho též s vývojem české společnosti během téměř jednoho století a s osudy české historiografie, vysokoškolskými institucemi, osobnostmi, s nimiž pracoval nebo je během své životní cesty potkával. Jeho paměti tak představují cenné osobní svědectví účastníka doby, kterou zažil a pomáhal uskutečňovat, historickým dokumentem o událostech, z nichž mnohé ještě nebyly zaznamenány.

Publikaci připravil k vydání vedoucí katedry společenských věd docent Jan Štemberk. Jeho práce editora přerostla běžný rámec, stal se účinným pomocníkem autora při přípravě textu a ověřování faktografie i prvním kritickým čtenářem hotového rukopisu. Dále knihu opatřil poznámkami a podrobným jmenným rejstříkem.

Marie Durmanová – Renata Wohlgemuthová

Lukáš Linek: *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: Centrum pro výzkum demokracie a kultury CDK, 2013, 336 s.

Práce Lukáše Linka už delší dobu se zájmem sledují a považují je za relevantní a pozoruhodné. Linek se zaměřil na důležitá témata,

analyzoval je s použitím adekvátní metodologie a se znalostí současné světové odborné literatury. V této recenzi se soustředím zejména na politologické aspekty jeho knihy. Pokles volební účasti je dosti obecný mezinárodní trend. Většina autorů přitom implicitně nebo explicitně předpokládá, že vysoká volební účast je něco pozitivního, nízká volební účast naopak něco negativního. Kdyby tomu tak skutečně bylo, znamenalo by to, že drtivá většina demokracií je stále horší a horší, což považuji za velmi nepravděpodobné. Jak upozornil zejména Seymour Martin Lipset, existuje více příčin vysoké nebo nízké volební účasti, přičemž některé lze považovat za pozitivní, jiné za negativní, konečně některé za hodnotově neutrální. Nejde tedy jen o výši volební účasti nebo neúčasti, ale především o její příčiny. Autor recenzované knihy se přiklání k tomu, že hodnotit kvalitu demokracie jen na základě výše volební účasti by bylo nepřesné: je třeba znát i důvody výše volební účasti (s. 14).

Linek nejprve dokládá celosvětový pokles volební účasti v demokraciích, jaký lze pozorovat v posledních desetiletích: od sedmdesátých let v USA, od pozdních osmdesátých let v západoevropských zemích. Pokud jde o postkomunistické země, pokles volební účasti je v nich ještě podstatně větší, volební účast se v nich ustálila na počátku 21. století na úrovni téměř o 20 % nižší než v západoevropských zemích (s. 16). Česká republika z tohoto hlediska není žádnou výjimkou a kopíruje téměř dokonale tento trend postkomunistických zemí. Výjimky zde představují Polsko a zejména Maďarsko. V obou zemích se dlouhodobě udržuje volební účast na zhruba stejné úrovni, ale v Polsku na nízké, v Maďarsku na poměrně vyšší úrovni, takže představuje ještě větší výjimku, ale souvisí to podle mého názoru s vysokou polarizací maďarského stranicko-politického systému, takže nejde o nic zvlášť následováníhodného. Poznámám jen na okraj, že drtivá většina českých politologů už přinejmenším od konce devadesátých let odmítá o České republice hovořit jako o „postkomunistické“ zemi. Linkova důkladná monografie by jim měla sloužit k zamyšlení.

Proč však za těchto okolností analyzovat pokles volební účasti v České republice, když

kopíruje (podle Linka) většinu postkomunistických zemí? Linek odpovídá, že pokles volební účasti je doposud analyzován zejména v USA a Velké Británii, ale málo v postkomunistických zemích vůbec a v České republice zvláště. Kromě toho upozorňuje, že zkoumání volební účasti v jedné zemi může přispět i při utváření obecnější teorie (s. 20).

Autor recenzované knihy dále uvádí jednotlivá vysvětlení vysokého poklesu volební účasti v postkomunistických zemích, například role prvních voleb, označovaných někdy za „transformační“, vůči nimž další volby představovaly velký kontrast. Takové pokusy o vysvětlení Linka příliš neuspokojují. Zdůrazňuje význam zkoumání tzv. „celkové“ změny, nikoli tedy jen změny „čisté“. Ke zkoumání celkové změny, jak to víme už přinejmenším od Paula F. Lazarsfelda, se zvláště hodí tzv. panelové studie (z českých autorů o nich hodně psal Hynek Jeřábek, přední mezinárodní expert na Lazarsfeldovo dílo). Jak konstatuje Linek, v českých zemích bohužel takové panely pro zkoumání volebního chování neexistují. Vyslovuje se tedy pro užívání opakovaných jednorázových šetření. Ta jsou vhodná mimo jiné pro zkoumání generační výměny, ale celkové změny nejsou schopna identifikovat.

K vysvětlení změny volební účasti v čase užívá Linek jednotný model aplikovaný na sloučené datové soubory. Problém poklesu volební účasti se snaží rozložit (dekomponovat, jak píše) na dílčí otázky. Kromě toho zkoumá, zda má volební účast vliv na politickou reprezentaci a zda její pokles tento vliv neproměňuje. Logicky pak navazuje diskuse o návrzích změn „pravidel konání a organizace voleb“, které by mohly zvýšit volební účast. Při srovnání přístupů, jež se přitom zaměřují spíše na voliče, a zdůrazňují pak např. význam zvýšení vzdělání, s přístupy, které se věnují spíše chování politických reprezentantů, autor knihy soudí, že „chyba není primárně na straně voličů“ (s. 34). S tím v zásadě souhlasím, ale domnívám se, že by to mělo být poněkud nuancováno. Zřídka kdy je problém jen na jedné straně. Také na „pitomou“ situaci lze inteligentně reagovat, i když je to těžší.

Na rozdíl od dlouhodobě demokratických zemí nehraje podle Linka generační výměna

téměř žádnou nebo jen velmi malou roli při rapidním poklesu volební účasti v České republice. Zajímavé je také, že sociálně-demografické proměnné – s výjimkou věku a vzdělání – hrají u nás podle něho jen velmi omezenou roli. Naopak oslabení sociálního zapojení občanů, projevující se např. snížením odborové organizovanosti, návštěv bohoslužeb nebo zapojení do manželství mají v českých poměrech podobné důsledky jako v západní Evropě.

Některé Linkovy interpretace se mi nezdají evidentní nebo jediné možné. Třeba když uvádí, že křesťanské náboženské vyznání ovlivňuje jen minimálně volební účast, skutečný vliv má podle něho v podstatě jen frekvence chůze do kostela (s. 164). Domnívám se, že by se to dalo interpretovat také jinak. Například tak, že v českých zemích, které jsou silně sekularizované, je návštěva bohoslužeb poměrně dobrý indikátor křesťanské víry, a že ti, kdo v českých zemích na bohoslužby nechodí, mají až na výjimky jen velmi omezený vztah k své křesťanské víře, a proto je tato skoro neexistující víra významně neovlivňuje je jejich chování, natož v tom volebním. A že jsou kromě toho také země nebo regiony (například v některých zemích na venkově), kde účast na bohoslužbě je považována téměř za automatickou, a tam pak na ně chodí nejednou i ti, kdo ve skutečnosti nevěří, ale nechťejí se odlišovat od ostatních. A v takovém případě je návštěvnost bohoslužeb chabý indikátor náboženské víry. Neboť pokud by to platilo, nemuselo by platit Linkovo tvrzení, že křesťanské náboženské vyznání nemá téměř žádný vliv na volební účast.

Jiný příklad se týká diskuse o vhodnosti či nevhodnosti používání otevřených otázek. „Konkrétně jde v případě otevřených otázek o to, že tyto otázky tím, že nenabídnou potenciální odpovědi, nejsou schopné nasměrovat získávání informací z paměti a odpovídání tak, aby byla vybrána taková odpověď, která se nejvíce přibližuje ‚správné‘ nebo ‚přesné‘ odpovědi. (...) Tato argumentace je ale ospravedlnitelná pouze v situaci, kdy víme, že může existovat něco jako pravdivá odpověď. Při dotazování na motivace, důvody či hodnocení určitých fenoménů je nicméně téměř nemožné určit, co může být pravdivou (tou skutečnou) motivací, neboť to je přesně to, co je cílem zjistit“ (s. 173).

Zde mi vadí několik věcí. Začnu tou, která mi vadí nejméně, a to je posun terminologie. Linek nejprve hovoří o „správné“ nebo „přesné“ odpovědi (proč ty uvozovky?), a pak o odpovědi „pravdivé“. Pravdivost se může vztahovat k respondentovu názoru, a nemusí být tedy zároveň „přesností“ nebo „správností“. Za druhé proč bychom nesměli předpokládat, „že existuje něco jako pravdivá odpověď“ (já bych mimochodem raději řekl „správná odpověď“). Za třetí z toho, že cílem je zjistit skutečnou motivaci, přece neplatí, že nemůžeme nabídnout několik možných odpovědí! Můžeme mít více domněnek, a jde nám o to, zjistit, jestli některá z nich je správná. Dokonce i v tom případě, že žádná z nich správná není, problém vznikne jen tehdy, když nutíme respondenta, aby jednu z uzavřených otázek nutně zaškrtnl jako správnou. Obvykle tomu tak ale není: na konci bývá nějaká otevřená otázka, například „jiný důvod, uveďte, jaký“.

Linek také soudí, že podobně jako v západní Evropě, i v České republice zvýšení osobního kontaktování kandidátů by mohlo přispět k nárůstu volební účasti. Nejsem si však jist, zda by se například relativní úspěch Karla Schwarzenberga při prezidentských volbách dal takto interpretovat. Zdá se mi, že se spíše zaktivizovali jeho sympatizanti. Kromě toho při sněmovních volbách, které zvláště Linka zajímají, tento faktor nehraje příliš velkou roli, anebo jen v případě „kroužkování“. Moderní technologie jistě hrají nezanedbatelnou úlohu, ale je otázka, jestli skutečně kandidáty přibližují voličům. Nemají – přinejmenším některé z nich – v této oblasti spíše neosobní než osobní charakter? Zdá se mi také, že prozatímní úspěch Andreje Babiše je poněkud v rozporu s tím, co autor knihy tvrdí, pokud jde o nárůst rezignace českých voličů. Uznávám, že se fenomén Babiš projevuje především až po sepsání knihy, ale stálo by zato se dozvědět, jak ho Linek vykládá. Soudím ale podobně jako on, že zavedení volební povinnosti není skutečným řešením problému, a že by stát měl omezit výdaje politických stran na reklamu. Celkově poměrně skeptický Linkův závěr (s. 281) se mi zdá dost odůvodněný. Mám-li vyjádřit svůj celkový dojem, je výrazně příznivý, i když ne vždy

s Linkem ve všem souhlasím. Domnívám se, že některé jeho teze nejsou zcela přesvědčivé.

Miroslav Novák

Michal Ulvr: *Nukleární společnost ve Spojených státech amerických (1945–1964)*. Praha: FF UK, 2014, 254 s.

Poválečné dějiny Spojených států amerických se bezesporu řadí k nejpěčiřivěji a nejpodrobněji zmapovaným historickým obdobím, v rámci nichž není vůbec lehké nalézt tematiku takovou, jaká by i dnes poskytovala prostor pro originální a přínosnou vědeckou analýzu. Historik Michal Ulvr však takovou mezeru našel, když se netradičním způsobem zaměřil na atraktivní téma vzniku a vývoje tzv. americké nukleární společnosti v letech 1945–1964, respektive se rozhodl analyzovat způsoby, jakými se na její podobě podepsala nejen nezávislá média (denní tisk, populární periodika, rozhlas, film, televize), ale rovněž tehdejší vládní administrativa a establishment (například oficiální propagační a výchovné snímky, cenzura médií, zlehčování skutečností). Autor tak upřel svoji pozornost k tématu v českém prostředí prakticky úplně přehlíženému, leč z pohledu zájemců o dynamiku proměn americké společnosti po druhé světové válce nesmírně zajímavému a do určité míry i pozoruhodnému.

Když došlo v červenci roku 1945 v poušti Jornada del Muerto ležící ve státě Nové Mexiko k prvnímu zkušebnímu jadernému roznětu, svět se včetně americké společnosti navždy a nenávratně změnil. Dalekosáhlou transformací sice symbolicky odstartovala výše zmíněná operace Trinity, leč pomyslný hřebíček do rakve starým časům zatlouklo až americké svržení atomových bomb na dvě vytipovaná japonská města – 6. srpna na Hirošimu a 9. srpna na Nagasaki. Nová epocha lidských dějin pak měla být do budoucna – alespoň po čas pozvolna se rysující studenoválečné vřavy – charakterizována mimo jiné existencí permanentní hrozby jaderného konfliktu, jenž by v krajním případě mohl skončit tragickým vymýcením lidské rasy z povrchu zemského.